

MARIA JUDA* – LUBLIN

FRAGMENT KSIĘGOZBIORU WILEŃSKICH DOMINIKANÓW W KOLEKCJI KLEMENSOWSKIEJ KSIĄŻNICY ZAMOJSKIEJ IM. STANISŁAWA KOSTKI ZAMOYSKIEGO

Streszczenie

Stare druki, stanowiące fragment księgozbioru dominikanów wileńskich, obecnie przechowywane w Książnicy Zamojskiej im. Stanisława Kostki Zamojskiego, pochodzą z XVI, XVII i XVIII wieku i są wytworem licznych oficyn zagranicznych i krajowych. Licząca 92 pozycje bibliograficznych kolekcja zawiera dzieła odnoszące się do różnych ówczesnych dziedzin wiedzy ludzkiej, ale ukierunkowana jest na potrzeby zgromadzenia. Książki miały bowiem służyć członkom konwentu w ich pracy duszpasterskiej i kształceniowej. Znaki i noty proveniencyjne pokazują wcześniejszych właścicieli poszczególnych egzemplarzy i sposoby gromadzenia, a ślady użytkowania rzeczywistych czytelników. Są istotnym przyczynkiem do odtworzenia tego rozproszonego księgozbioru.

Słowa kluczowe: książka; stary druk; biblioteka; dominikanie; Wilno; Książnica Zamojska

Poznanie dziejów kultury książki w Rzeczypospolitej Obojga Narodów wymaga badań podejmujących zagadnienie księgozbiorów historycznych. Eksploracje badawcze w tym obszarze, prowadzone zarówno w oparciu o źródła dokumentacyjne (inwentarze, spisy, testamenty), jak i kierujące uwagę na zachowane egzemplarze, należące do różnych zasobów bibliotecznych, pokazują, jak ważne przynoszą one korzyści naukowe w zakresie różnych dyscyplin. Warto je zatem kontynuować i pogłębiać, tym bardziej że wiele tego rodzaju zbiorów w dalszym ciągu pozostaje nierozpoznanych. Do tej grupy należą księgozbiory klasztorne wielu zgromadzeń, których domy gęstą siecią pokrywały terytorium dawnej Rze-

* Maria Juda – prof. dr. hab., Instytut Nauk o Kulturze, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

e-mail: maria.juda@mail.umcs.pl

<https://orcid.org/0000-0001-7557-1850>

czypospolitej. W tym kontekście warto przyrzeć się również bibliotekom dominikańskim. Dotychczasowy stan badań pokazuje, że nie tylko nie powstało monograficzne opracowanie ich księgozbiorów, ale dalekie są do poznania także biblioteki poszczególnych klasztorów, chociaż w ostatniej dekadzie nastąpił znaczący postęp¹. Wiele klasztornych księgozbiorów historycznych wymaga dalszego badania, czy to z uwagi na pozyskane nowe źródła, czy na zastosowanie nowych metod, technik i narzędzi badawczych. Do tej kategorii należy m.in. księgozbiór dominikanów wileńskich, którego fragment przechowywany jest w zbiorach Książnicy Zamojskiej im. Stanisława Kostki Zamoyskiego. Kierowano na niego uwagę, ale dotychczasowe prace ograniczały się raczej do działań rejestracyjnych niż do bardziej pogłębionej analizy bibliologicznej, zwracającej uwagę na zagadnienia odnoszące się do produkcji, rozpowszechniania i użytkowania książki². Wymagają również uzupełnienia i weryfikacji wielu ustaleń poprzez wykorzystanie nowych, często globalnych źródeł informacji³. Książka, jej ludzie i instytucje są faktem historycznym, dlatego wymagają one badania w kontekście wielu zjawisk o charakterze politycznym, społecznym, wyznaniowym, kulturalnym. Stąd też w eksploracjach dotyczących dziejów księgozbiorów historycznych, nawet w częściowym wymiarze, należy zwrócić uwagę na genezę i kierunki rozwoju instytucji, które je tworzyły, utrzymywały i rozwijały, oraz ludzi mających wpływ na ich charakter i korzystających z ich zasobów⁴.

Zakon dominikański, którego założycielem był św. Dominik Guzman, został powołany przez papieża Honoriusza III na mocy bulli *Religiosam vitam*, ogłoszonej 22 grudnia 1216 r. oraz breve z 21 stycznia 1217 r.⁵ Szybki rozwój zakonu zbiegł się w czasie z ostatecznym ustanowieniem jego budowy organizacyjnej, dokonany na dwóch kolejnych kapitułach generalnych, które odbyły się w Bolonii w latach 1220 i 1221. Przeprowadzono również podział zgromadzenia na osiem prowincji i uchwalono jednolite ustawy zakonne.

Przyjęte jeszcze za życia założyciela podstawowe rozwiązania organizacyjne zapewniły wspólnocie dominikańskiej jednolitość i trwałość na stulecia. Ustrój zakonu umiejętnie łączył elementy tradycji monastycznej z wymogami czasów i specjalnym charakterem zgromadzenia, który polegał na zaakceptowaniu głównego posłannictwa, czyli kaznodziejstwa pojętego jako nauczanie prawd chrześci-

¹ Zob. pw.kasaty.pl (dostęp: 10.09.2019); M. Miławicki, *Inwentarze i spisy klasztorów dominikańskich skasowanych w guberniach zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego w XIX w. Stan źródeł i miejsca ich przechowywania*, „Haereditas Monasteriorum”, 1 (2012) s. 141-172; T. Stolarczyk, *Analecta Dominicana. Szkice z dziejów Zakonu Braci Kaznodziejów w Polsce Środkowej (XIII-XVIII wiek)*, Wieluń 2016 (tam też literatura przedmiotu).

² Zob. I.M. Kozłowska, *Starodruki z biblioteki O.O. Dominikanów z Wilna w Bibliotece im. H. Łopacińskiego w Lublinie*, Lublin 1999 [praca magisterska, Archiwum UMCS].

³ Worldcat, <https://www.worldcat.org> (dostęp: 03.09.2019).

⁴ Zob. K. Migoń, *Bibliologia-nauka o kulturze książki*, w: *Encyklopedia książki*, red. A. Żbikowska-Migoń, M. Skalska-Złat, t. 1: *Eseje A-J*, Wrocław 2017, s. 23-32.

⁵ J. Kłoczowski, *Dominikanie*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1985, kol. 69.

jańskich w celu nawrócenia chrześcijan i niewierzących na drogę świadomego życia wiarą chrześcijańską.

Charakter żebraczy zakonu zmuszał jego członków do osiedlania się w dużych miastach, gdyż tylko liczne i bogate skupiska ludzkie mogły zabezpieczyć ludnym klasztorom, żyjącym w XIII wieku wyłącznie z jałmużny, wystarczające środki utrzymania. Każdy dom zakonny musiał mieć też zapewnioną, odpowiednią do podjęcia określonych zadań duszpasterskich, liczbę zakonników, czyli przynajmniej 12 braci. Nowością była również silna, scentralizowana władza generała oraz prowincje zarządzane przez prowincjała. Wszystkie władze zakonne wybierane były przez odpowiednie kapituły, ponadto każdy zakonnik składał przysięgę posłuszeństwa wobec generała⁶. Poparcie papieża dla zakonu, związanego ściśle z nakreślonym przez IV Sobór Laterański programem reformy Kościoła, zapotrzebowanie społeczne na jego działalność, precyzyjność ustaleń prawodawstwa, wysoki poziom intelektualny oraz otwarta postawa wobec potrzeb społeczeństwa zapewniły dominikanom popularność i rozwój. Na przełomie XIII i XIV stulecia zakon posiadał ok. 600 klasztorów z ponad 10 000 zakonników⁷.

Inicjatorem sprowadzenia Zakonu Kaznodziejskiego do Polski był bp krakowski Iwon Odrowąż⁸. W 1223 r. powstał pierwszy dom zakonny w Krakowie, a w latach następnych w Sandomierzu, Wrocławiu, Gdańsku, Płocku i Kamieniu Pomorskim. W 1228 r. na kapitule generalnej w Paryżu utworzono polską prowincję dominikanów, obejmującą zasięgiem również Czechy i Morawy. W połowie XIII stulecia wszystkie diecezje polskie, z wyjątkiem lubuskiej, objęte zostały siecią klasztorów dominikańskich. Kiedy w 1301 r. utworzono osobną prowincję czeską, przy polskiej pozostały 32 klasztory męskie i 3 żeńskie, które obejmowały ziemie polskie ze Śląskiem, Pomorzem i Prusami. W XIV i XV wieku nowe fundacje w obrębie polskiej prowincji powstawały sporadycznie i lokowano je głównie na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej. W 1612 r. z 12 klasztorów wschodnich wyodrębniła się prowincja ruska z głównym ośrodkiem we Lwowie, a w 1647 r. na kapitule generalnej w Walencji kongregacja wileńska przekształcona została w prowincję wileńską, której centrum mieściło się w Wilnie⁹.

Początki obecności dominikanów w Wilnie nie miały trwałego charakteru. Prawdopodobnie pojawili się za panowania Giedymina, by po krótkim pobycie opuścić miasto¹⁰. Niedługo trwała również misja kilku zakonników za czasów Wła-

⁶ J.A. Spież, *Dominikanie w Polsce*, w: *Chrześcijańska odpowiedź na pytanie człowieka. W 750-lecie służby polskich dominikanów Bogu i ludziom*, Warszawa 1974, s. 10.

⁷ J. Kłoczowski, *Wspólnoty chrześcijańskie. Grupy życia wspólnego w chrześcijaństwie zakonnym od starożytności do XV wieku*, Kraków 1964, s. 316.

⁸ C. Deptuła, *Iwon Odrowąż, biskup, zm. 20 lub 21 VIII 1229*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. S. Wielgus, Lublin 1977, kol. 579-580.

⁹ Spież, *Dominikanie w Polsce*, s. 11-13.

¹⁰ Podstawowe źródło informacji o pobycie i działalności dominikanów w Wilnie, zob. Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas (LVIA), sygn. F.1135-8-10. Archiwum historyka Władysława Zahorskiego; zob. też Kozłowska, *Starodruki z biblioteki*, s. 40-48; S. Brzozecki, *Litewska prowincja dominikanów*, w: *Dominikanie–Gdańsk–Polska–Europa: materiały z konferencji międzynarodowej*, red. D.A. Dekański, A. Gołębik, M. Grubka, Gdańsk 2003, s. 140.

dysława Jagiełły. Na stałe zadomowili się w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego w 1501 r. Akt fundacyjny wystawił 8 maja Aleksander Jagiellończyk, a świadkami tego wydarzenia byli m.in. bp wileński Wojciech Tabor¹¹, a także wojewoda wileński Mikołaj Radziwiłłowicz¹² oraz kasztelan wileński Aleksander Jurewicz Holszański¹³. Decyzję króla potwierdził bullą z dnia 23 czerwca 1501 r. papież Aleksander VI¹⁴. Zakonnicy otrzymali kościół Św. Ducha, którego początki sięgają panowania Władysława Jagiełły¹⁵, probostwo, kamienice, folwark, grunta stajenne, karczmę i jezioro Raszeytes. Nadania te i opieka królewska zapewniły dominikanom odpowiednie warunki do życia i działalności, co przyczyniło się do wzrostu liczby zakonników, przez co konwent wileński należał do pięciu największych w prowincji¹⁶. Dzielił historię stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego przez ponad 400 lat, ciesząc się szacunkiem i sympatią mieszkańców, uwidacznianą w licznych nadaniach, darowiznach i zapisach władców oraz możnych litewskich.

Historia nie była łaskawa dla klasztoru i kościoła Św. Ducha. Kilkakrotnie nawiedzały je pożary i działania wojenne, w efekcie których zakonnicy zmuszani byli do opuszczenia miasta i przeniesienia się do innych domów prowincji polskiej¹⁷. W dziele odbudowy wspierali zakonników m.in. strażnik Wielkiego Księstwa Litewskiego Ludwik Pociąg¹⁸ oraz Brygida z Radziwiłłów Sołłohubowa¹⁹. Dzięki ich staraniom ok. 1770 r. stanęła dzisiejsza świątynia wraz z budynkami klasztornymi.

Kres wileńskiemu konwentowi położyły władze carskie, nakazując w 1884 r. opuścić zakonnikom klasztor, przekształcając kościół w parafialny i oddając go

¹¹ P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, s. 443.

¹² *Akta unji Polski z Litwą, 1385-1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932, s. 127.

¹³ S.M. Kuczyński, *Holszański Aleksander Jurewicz, h. Hippocentaurus (zm. 1511), książę litewski, kasztelan wileński*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 9, red. K. Lepszy, Wrocław 1960, s. 586-587.

¹⁴ *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 9-10, red. Z. Chełmicki, Warszawa 1906, s. 90.

¹⁵ J. Garniewicz, *Świątynie wileńskie od czasów najdawniejszych do obecnych*, Kędzierzyn-Koźle 1993, s. 89; B. Orszewska, *Klejnoty wileńskie*, Wilno 2002, s. 14.

¹⁶ J. Kłoczowski, *Zakon dominikański i początki wyższego szkolnictwa na ziemiach polskich*, w: *Dominikanie-Gdańsk*, s. 70.

¹⁷ Zob. B.B. Jachimowicz, *Relacja o (...) upadku miasta wileńskiego (...)*, [Wilno] 1748; tenże, *Światło okropne (...) pożar (...) miasta wileńskiego (...)*, [Wilno] 1748; O pożarze tym pisał też o. Wojciech Bagiński, zob. *Rękopism X. Bagińskiego, Dominikanina Prowincji Litewskiej (1747-1784)*, wyd. E. Tyszkiewicz, Wilno 1854, s. 8-9; E. Tyszkiewicz, *O klasztorach zgromadzeń istniejących obecnie w diecezji Wileńskiej: Dominikanie*, „Tekka Wileńska”, 3 (1859) s. 255 i nast.; J.I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, Wilno 1842, s. 41; J.M.A. Gیزیcki, *Wiadomości o dominikanach prowincji litewskiej*, cz. 1, Kraków 1917, s. 253.

¹⁸ Z. Zielińska, *Pociąg Ludwik, h. Waga (ok. 1726-1771), strażnik litewski*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 27, red. E. Roztorowski, Wrocław 1983, s. 47-49.

¹⁹ P.P. Romaniuk, *Sołłohub Antoni Józef, h. Prawdzic, zm. 1759, generał artylerii litewskiej*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 40, red. H. Markiewicz, Warszawa 2000, s. 306-308.

w zarząd duchowieństwu diecezjalnemu. Bracia zakonnici zostali przeniesieni do innych klasztorów, a wileński konwent przeszedł na własność miasta²⁰.

Postanowienia zawarte w konstytucjach Zakonu Kaznodziejskiego zobowiązywały każdego dominikanina do wykorzystania wolnej chwili na pogłębianie wiedzy o Bogu. Od samego początku uwidoczniły się też silne tendencje i dążenia do związania zgromadzenia z myślą uniwersytecką, szczególnie teologiczną. Każdy klasztor dominikański był jednocześnie szkołą, która prowadzona była przez wykształconego lektora, mającego za sobą co najmniej czteroletnie wyspecjalizowane studia teologiczne. Obowiązek kształcenia się obejmował wszystkich obecnych w danym klasztorze braci, zajęcia odbywały się codziennie po mszy konwentualnej i polegały na ćwiczeniach scholastycznych, podobnych do uniwersyteckich, a więc na lekturze i dysputach. Zakazane było tworzenie nowych klasztorów bez wyspecjalizowanych lektorów – teologów²¹.

Działania w obszarze szkolnictwa doprowadziły do tego, że dominikanie stali się rodzajem międzynarodowej organizacji szkolnej z kompletnym systemem szkół różnego stopnia i zakresu działania, o jednolitym, ustalonym przez władze generalne, programie. Przy każdym klasztorze musiała istnieć szkoła teologiczna dla wszystkich znajdujących się w nim zakonników, którą prowadził wykształcony lektor. Zapewniała ona podstawową edukację wszystkim członkom konwentu, była też otwarta na potrzeby duchowieństwa świeckiego. Dla młodych profesorów zakonnych tworzone studia atrium, dające podstawową wiedzę o kulturze scholastycznej oraz specjalne studia teologiczne dla kapłanów zakonnych. W każdej prowincji istnieć musiały też tzw. studia solemne. Przygotowywały one nauczycieli teologii (lektorów) do wypełniania szczególnie ważnych i odpowiedzialnych zadań, wynikających z fundamentalnych założeń zakonu. Najbardziej rozwinięte w obrębie zgromadzenia studia solemne uzyskiwały status studiów generalnych, otwartych dla zakonników ze wszystkich prowincji. To głównie w nich formowano intelektualną elitę zakonu²². Najczęściej opierały się na uniwersytetach i ich wydziałach teologicznych. Już na początku XIV wieku przyjęto zasadę, że każda prowincja zakonna powinna posiadać własne studium generalne. Największe z nich, funkcjonujące w Paryżu, Montpellier, Oksfordzie, Bolonii, Padwie czy Kolonii, przeznaczone były do zaspokajania potrzeb wszystkich prowincji²³.

Dominikański system szkolny w Polsce nie odbiegał od modelu ogólnozakonnego. Zgodnie z ogólnymi założeniami każdy klasztor połączony był ze szkołą, w której zakonnik miał pogłębiać swoją wiedzę teologiczną. Konwent przyjmował nowicjuszy i zobowiązany był do stworzenia dla nich odpowiedniej szkoły. W każdym klasztorze było więc dwuletnie studium gramatyki, mające zapewnić dobrą znajomość łaciny w mowie i piśmie. Później następowały studia logiki i re-

²⁰ LVIA, sygn. F.1135-8-10. Archiwum historyka Władysława Zahorskiego, s. 97.

²¹ Kłoczowski, *Wspólnoty chrześcijańskie*, s. 283, 329.

²² J. Kłoczowski, *Dominikanie w środkowo-wschodniej Europie i ich kultura intelektualna oraz pastoralna w wiekach średnich*, w: *Dominikanie w Europie XII-XV wieku: aktywność duszpasterska i kultura intelektualna*, red. J. Kłoczowski, J.A. Spież, Poznań 2002, s. 158-159.

²³ J. Kłoczowski, *Młodsza Europa. Europa środkowo-wschodnia w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej średniowiecza*, Warszawa 1998, s. 350-351.

toryki oraz filozofia, której podstawy stanowiły traktaty Arystotelesa. Były one niezbędne przed podjęciem zasadniczych dla zakonu i jego funkcji studiów teologicznych, zgodnych z programem wydziału teologicznego uniwersytetu paryskiego. W zasadzie każde studium teologii, niezależnie od nazwy, realizowało ten sam, kilkuletni program i – przy oczywistych różnicach w poziomie – stanowiło wyższą szkołę teologiczną²⁴. Studia generalne były szkołami wyższymi z prawem nadawania stopnia lektora teologii i przeprowadzania egzaminów na stopień bakałarza oraz magistra teologii dla zakonników posiadających promocję od generała zakonu lub kapituły generalnej²⁵.

Dominikanie wileńscy wkrótce po ustanowieniu placówki zaczęli prowadzić studia partykularne. Wśród uczących się była nie tylko miejscowa młodzież zakonna, ale też z kilku sąsiadujących klasztorów²⁶. Po utworzeniu prowincji litewskiej powołano do życia studia generalne z dwoma wydziałami: filozofii i teologii, legitymującymi się pełnymi prawami akademickimi należnymi tego rodzaju instytucjom²⁷. Bogaty program kształcenia, obejmujący filozofię, geometrię, matematykę, teologię, historię Kościoła, Pismo Święte i języki nowożytne (francuski i niemiecki), a od XVIII wieku także architekturę²⁸, sprawiał, że korzystano też z wykładów Akademii Wileńskiej. Zdolni studenci-zakonnicy wyjeżdżali na naukę do licznych krajów zachodnioeuropejskich²⁹, zdobywając wiedzę i doświadczenie, które wykorzystywali do podniesienia jakości i uatrakcyjnienia duszpasterstwa wiernych.

Tak zorganizowany system szkolnictwa stanowił niewątpliwie podstawową pomoc w działalności kaznodziejskiej i duszpasterskiej braci, ale by mógł właściwie spełniać swoją rolę, niezbędna była również biblioteka, stanowiąca warsztat pracy dla lektora i posiadająca zbiór różnorodnych pomocy naukowych dla ogółu zakonników. Zgodnie z ustawodawstwem zakonnym każdy klasztor dominikański powinien posiadać wydzielone miejsce, służące do przechowywania ksiąg przeznaczonych do użytku przez wszystkich zamieszkałych w nim braci³⁰. W średniowieczu miał też posiadać własne skryptorium, w którym kopiści przepisywali potrzebne teksty. Biblioteki dominikańskie należały do najzasobniejszych księżnic klasztornych. Także konwenty w polskiej prowincji, w Krakowie czy Wrocławiu, legitymowały się księgozbiorami zaliczanymi do największych w kraju. Ich przeło-

²⁴ Kłoczowski, *Zakon dominikański*, s. 72-73, 77.

²⁵ Spież, *Dominikanie w Polsce*, s. 18-19.

²⁶ R. Świętochowski, *Szkolnictwo teologiczne dominikanów*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2: *Od Odrodzenia do Oświecenia*, Lublin 1975, s. 253-254; Kozłowska, *Starodruki z biblioteki*, s. 51-53.

²⁷ Studia generalne funkcjonowały w latach 1644-1864, zob. Świętochowski, *Szkolnictwo teologiczne*, s. 214.

²⁸ Świętochowski, *Szkolnictwo teologiczne*, s. 214; M. Morełowski, *Znaczenie baroku wileńskiego XVIII stulecia*, Wilno 1940, s. 29.

²⁹ Świętochowski, *Szkolnictwo teologiczne*, s. 219.

³⁰ *Constitutiones, declarationes et ordinationes capitulorum generalium Sacri Ordinis Fratrum Praedicatorum ab anno 1220 usque ad 1650 emantae*, Prima pars tables, red. V. Fontana, Romae 1862, s. 42.

zeni mieli dbać nie tylko o studia i usilnie je popierać, ale też zapewnić braciom wszelkie pomoce i warunki potrzebne do nauki. Niebagatelną rolę w tym względzie odgrywało wyposażenie biblioteki w potrzebne książki oraz przeznaczanie co roku odpowiednich środków na uzupełnienie księgozbioru. To, jak wywiązywali się z tych obowiązków, podlegało dodatkowo kontroli prowincjała w czasie wizytacji kanonicznych³¹. W realizacji tych zadań istotną rolę odgrywał bibliotekarz i z tego względu na to stanowisko powoływano zakonników wykształconych i szanowanych³².

Początki biblioteki klasztoru Św. Ducha w Wilnie sięgają zapewne momentu jego fundacji w 1501 r. Nie są wprawdzie znane źródła potwierdzające ten fakt, ale z uwagi na to, że obowiązujące przepisy zakonne nie pozwalały na zakładanie nowej placówki bez lektora, można wnioskować, iż dominikanie posiadali już wtedy księgozbiór, tym bardziej że w konwencie wileńskim był zakonnik wypełniający powyższą rolę³³.

Trudno określić lokalizację biblioteki w budynku klasztorowym. Z uwagi na zwyczaj panujące nie tylko w różnych konwentach dominikańskich, lecz także w innych zgromadzeniach, książki mogły być przechowywane i udostępniane w jednej z cel nad refektarzem, przy dormitorium lub nad skryptorium (jeśli istniało). Dbano, aby biblioteka była oddalona od wilgotnych pomieszczeń oraz groźących zaproszeniem ognia. Zdarzało się też, że lokowano ją w budynkach poza obrębem zabudowań klasztorowych. Zawsze jednak dokładano starań, by spełnione były warunki nakreślone w dominikańskich przepisach bibliotecznym, opartych na zwyczajach kanoników regularnych św. Wiktora w Paryżu z lat 1113-1135, rozwiniętych później przez generała zakonu Humberta de Romanis w drugiej połowie XIII wieku w dziele *De vita regularii*³⁴.

Dane dotyczące miejsca biblioteki w wileńskim klasztorze pochodzą z drugiej połowy XVIII wieku. Książnica mieściła się wówczas na drugim piętrze, w obszernej sali z dużymi oknami i sufitem pokrytym freskami. Na tym samym poziomie znajdowały się też cele zakonne, cele nowicjatu i jego biblioteka, mieszkanie przeora, refektarz i apteka³⁵.

W trzynastym rozdziale dzieła Humberta de Romanis pod tytułem *De officio librarii* widnieją zapisy odnoszące się do pracy librariusza, biblioteki oraz form i za-

³¹ *Księga konstytucji i zarządzeń Zakonu Braci Kaznodziejów: statut polskiej prowincji Zakonu Braci Kaznodziejów*, oprac. P. Krzysztofiak, tłum. J. Janczak, M. Wylęgała, Warszawa 1996, s. 35-36.

³² I. Szostek, *Biblioteka dominikanów lwowskich w świetle katalogu z roku 1776*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972*, red. J. Kłoczowski, Warszawa 1975, s. 441.

³³ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII-XIV wieku*, Lublin 1956, s. 215; P. Kiełlar, *Organizacja szkolnictwa dominikańskiego w XIV wieku*, „*Studia Philosophiae Christianae*”, 5 (1969) s. 308.

³⁴ K. Zawadzka, *Biblioteka klasztoru dominikanów we Wrocławiu (1226-1810)*, w: *Studia nad historią*, s. 298.

³⁵ LVIA, sygn. F.1135-8-10, Archiwum historyka Władysława Zahorskiego, s. 97; Kozłowska, *Starodruki z biblioteki*, s. 54.

sad korzystania z księgozbioru klasztorne³⁶. Bibliotekarz miał zatem troszczyć się o odpowiednie warunki przechowywania książek (zabezpieczenie przed deszczem, wilgocią i pleśnią, zapewnienie dopływu świeżego powietrza, a także odpowiednio oznakowane szafy). Powinien też pilnować klucza do pomieszczeń bibliotecznych i udostępniać książki w określonym czasie. Do jego zadań należało również sukcesywne spisywanie książek (aktualny spis miał przekazywać swojemu następcy) oraz ustalanie zasad ich gromadzenia i usuwania książek nieaktualnych lub zacytanych. Dublety i dzieła rzadko czytane należało wystawiać na sprzedaż, a za uzyskane środki nabywać nowe, bardziej przydatne dla celów edukacyjnych i duszpasterskich. Co rok lub dwa lata należało przeprowadzać skontrum i przy tej okazji wyselekcjonować woluminy, które wymagały oczyszczenia i konserwacji. Podkreślano, że biblioteka powinna być wyposażona w pulpity i otwierana o ustalonych porach. Z książek należało korzystać na miejscu, na zewnątrz tylko za zgodą magistra studentów. Nie wolno też było robić prywatnych notatek na kartach książek, niszczyć ich czy źle się z nimi obchodzić. Na wyposażeniu biblioteki powinien być również inkaust, pióra, rysiki, linijki, nożyki do zacinania piór, kreda itp. Pergamin można było otrzymać za zezwoleniem przełożonego, ale tylko do notowania wykładów, dysput czy notatek z lektury.

Najwcześniejszym znanym dokumentem informującym o zasobie wileńskiej biblioteki dominikanów jest inwentarz z pierwszej połowy XVII wieku, zawierający spis 506 pozycji wydawniczych, należących prawdopodobnie do księgozbioru podręcznego³⁷. Z dotychczasowych badań wynika, że podobnie jak wiele bibliotek tego zakonu wileńska księżnica była bogata w literaturę niezbędną dla celów naukowych, dydaktycznych i duszpasterskich braci zakonnych. Wiktor Wittig podaje, że w 1655 r. biblioteka liczyła 5317 tomów³⁸. Znaczna jej część zniszczona została w czasie pożaru w 1748 r. oraz przez wojska francuskie w 1812 r.³⁹ Władysław Zahorski zauważa, że księgozbiór liczył ponad 5000 dzieł⁴⁰, a Józef Ignacy Kraszewski podaje liczbę ponad 6000⁴¹. Obaj nie precyzują jednak, z jakiego okresu te dane pochodzą. Kolejny badacz, Franciszek Radziszewski, najpierw odnotowuje liczbę ponad 6000 woluminów⁴², by później określić zasobność biblioteki w 1842 r. na 5300 tomów⁴³.

³⁶ Szostek, *Biblioteka dominikanów*, s. 412-413.

³⁷ Archiwum OO. Dominikanów w Krakowie (ADKr), sygn. I.c.III 76/252, Teka wileńska; M. Juda, *Kultura intelektualna i duchowa dominikanów wileńskich w świetle inwentarza biblioteki z I połowy XVII wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 114 (2020) s. 123-143.

³⁸ W. Wittig, *Ex-librisy bibliotek polskich XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1903, s. 18.

³⁹ LVIA, sygn. F.1135-8-10. Archiwum historyka Władysława Zahorskiego, s. 97; F. Radziszewski, *Wiadomość historyczno-statystyczna o znamienitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych tak niegdyś byłych jako i obecnie istniejących w krajach dawną Polską składających, a mianowicie: w Królestwie Polskiem, Galicyi W.Ks. Poznańskiem i Zachodnich guberniach Państwa Rosyjskiego porządkiem abecadlowym miejsc ułożona*, Kraków 1875, s. 112.

⁴⁰ LVIA, sygn. F.1135-8-10, Archiwum historyka Władysława Zahorskiego, s. 97; *Podręczna encyklopedia*, s. 90.

⁴¹ J.I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 4, Wilno 1842, s. 82.

⁴² Radziszewski, *Wiadomość historyczna*, s. 112.

⁴³ Tamże, s. 112; Miławicki, *Inwentarze i spisy*, s. 147.

Po likwidacji w 1844 r. wileńskiego klasztoru dominikanów księgozbiór uległ rozproszeniu. Większość książek włączona została do miejscowej Biblioteki Seminarialnej i Publicznej⁴⁴, ale niektóre znalazły miejsce w kolekcjach zakonnych i prywatnych. Stosunkowo niewielka jego część trafiła do rąk związanego ze środowiskiem wileńskim bibliografa i bibliofila Władysława Trębickiego⁴⁵. Wszystkie książki opatrzył swoim imieniem i nazwiskiem „Władysław Trębicki” w pełnym lub skróconym brzmieniu. Wiele egzemplarzy oznaczył małymi gwiazdkami u góry karty tytułowej, uzupełniał brakujące karty tytułowe oraz umieszczał uwagi dotyczące unikatowości bibliograficznej wydania. Były precyzyjne i poprawne, co niewątpliwie świadczy o znakomitych kompetencjach bibliograficznych i bibliofilskich. Wiedzę i umiejętności w tym zakresie zdobywał, współpracując z wileńską firmą wydawniczo-księgarską Józefa i Adama Zawadzkich, Adamem Jocherem, ks. Michałem Bobrowskim, Józefem Ignacym Kraszewskim.

W 1861 r. księgozbiór Władysława Trębickiego nabyła Biblioteka Ordynacji Zamoyskich, która w swoich zasobach posiadała już dzieła z wileńskiej biblioteki dominikańskiej. Woluminy z kolekcji bibliofila ulokowano w Klemensowie. W 1956 r. znalazły się w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie⁴⁶. W maju 2008 r. przejęła je w depozyt Książnica Zamojska im. Stanisława Kostki Zamoyskiego⁴⁷.

Kolekcja klemensowska liczy 92 pozycji bibliograficznych. Nie wszystkie jednostki są w dobrym stanie fizycznym. Pozbawionych kart początkowych jest bowiem 23, a kart końcowych nie posiada 10 woluminów. Z tego też względu pojawiają się problemy z ustaleniem wszystkich danych bibliograficznych. Z ogólnej liczby 92 wydawnictw 63 opatrzone jest miejscem i rokiem wydania, 4 druki posiadają tylko miejsce wydania, 2 tylko rok, a 18 pozbawionych jest obu elementów. Druków niezidentyfikowanych pod względem miejsca wydania jest 5, a roku wydania 10. Za najstarszy druk należy uznać dzieło rzymskiego poety okresu augustowskiego Publiusza Owidiusza Nazo *Metamorphoseon*, opublikowane po 13 stycznia 1534 r.⁴⁸ Wytworami oficyn położonych na terytorium dawnej Rzeczypospolitej są 23 druki, pozostałych 64 jest dziełem warsztatów zagra-

⁴⁴ Wittig, *Ex-librisy bibliotek*, s. 18; E. Chwalewik, *Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, t. 2, Warszawa-Kraków 1927, s. 483.

⁴⁵ M. Łuszczynska, M. Szwarz, *Władysław Trębicki zapomniany bibliofil i bibliograf XIX wieku*, „Bibliotekarz Lubelski”, (1959) nr 4, s. 17-25; M. Łuszczynska, *Trębicki Władysław (1806-1861), ziemianin, oficer wojsk Królestwa Polskiego, historyk literatury, bibliofil, bibliograf*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa 1972, s. 909; Kozłowska, *Starodruki z biblioteki*, s. 143.

⁴⁶ C. Nieścior, *Księgozbiór klemensowski w Bibliotece im. H. Łopacińskiego*, „Bibliotekarz Lubelski”, (1959) nr 1-2, s. 6-8.

⁴⁷ Księgozbiór klemensowski jest dostępny w wersji cyfrowej w: Książnica Zamojska im. Stanisława Kostki Zamoyskiego w Zamościu, www.biblioteka.zamosc.pl; cyfrowa.biblioteka.zamosc.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=4 (dostęp: marzec 2019-styczeń 2020).

⁴⁸ Naso Publius Ovidius, *In P. Ovidii Metamorphosin Henrici Glareani Annotationes haud uulgares...*, Basileae, [Henricus] Petrus, 1534; Publiusz Owidiusz Nazo, (43 p.n.e. – 17 lub 18 n.e.), zob. M. Cytowska, H. Szelest, *Literatura rzymska. Okres augustowski*, Warszawa 1990, s. 412-568.

nicznych. Najwięcej jednostek (11) opublikowała wileńska drukarnia jezuicka, 6 oficyny krakowskie, po 2 pracujące w Kaliszu i Połocku, po 1 w Warszawie i Sandomierzu. Z 64 wydawnictw zagranicznych najwięcej pochodzi z Niemiec (33) i jest wytworem drukarni zlokalizowanych w 14 ośrodkach wydawniczych, m.in. we Frankfurcie nad Menem, Kolonii, Lipsku, Norymberdze i Dillingen. Drugą pod względem liczebności grupą są wydawnictwa włoskie (9), a najwięcej z nich (4) w adresie wydawniczym posiada Wenecję. Po sześć druków pochodzi z Francji i Austrii, cztery z Holandii, po dwa ze Szwajcarii i Hiszpanii, po jednym z Belgii i Rosji. XVI-wiecznych edycji jest 8, XVII-wiecznych 30, a XVIII-wiecznych 44. Zdecydowana większość pozycji (69) reprezentuje wydanie z określonego roku (w 3 przypadkach mamy do czynienia z podwójnymi egzemplarzami), jedna reprezentowana jest przez 4 wydania, przez 3 i przez 2 edycje⁴⁹.

Księgozbiór zgromadzony w bibliotece konwentu wileńskiego służył nie tylko zakonnikom, ale również młodzieży studiującej w Wilnie. Musiał więc spełniać zasadnicze i podstawowe cele, dla których powołano bibliotekę. Pierwszym z nich była pomoc w pracy duszpasterskiej, ze szczególnym uwzględnieniem kaznodziejstwa, drugim – umożliwienie i ułatwienie kształcenia młodzieży zakonnej i pracy umysłowej (na dziewięciu woluminach widnieje informacja, że znajdowały się one w bibliotece nowicjatu)⁵⁰. Dodatkowym zadaniem, wynikającym z reguły zakonnej zobowiązującej braci do czytania, było dostarczenie lektury do

⁴⁹ Por. Kozłowska, *Starodruki z biblioteki*, s. 152, 158-159.

⁵⁰ Ambrosius Calepinus, *Passerati, sive lingvarum novem. Romanae, graecae, ebraicae, gallicae, italicae, germanicae, hispanicae, anglicae, belgicae dictionarium*, Lugduni Batavorum, ex officina redidiva Abrahami Cammelini, [ca. 1655]; A. Calepinus (1435-1510), włoski humanista, zob. S. Urbańczyk, *Słowniki, ich rodzaje i użyteczność*, [Wrocław] 1964, s. 12; Antoine Goudin, *Philosophia iuxta inconclusa tutissimague divi Thomas dogmata...*, Venetiis, Typis Dominici Lovisa, 1729. Antoine Goudin żył w l. 1639-1695, zob. *Goudin, Antoine*, Encyclopedia.com, <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/goudin-antoine> (dostęp: 23.01.2020); Nicolas Louis de Lacaille, *Lectiones elementares algebrae et geometriae...*, Vilnae, Typis S.R.M. et Reip[ublicae] Academ[iae] Soc. Jesu, 1733; Nicolas L. de Lacaille, francuski astronom (1713-1762), zob. J.S. Glass, *Nicolas – Louis de La Caille, Astronomes and Geodesist*, Oxford 2013; Giovanni Domenico Musanti, *Fax chronologica ad omnigenam historiam...*, Sandomiriae, [br.druk. Coll. Soc. Jesu] 1724; Jakub Nakcyanowicz, *Praelectiones mathematicae ex Wolfianis elementis adornatae*, Vilnae, Typis S.R.M. Academicis, 1761; *Nakcyanowicz (Nakcyanowicz) Jakub*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, oprac. L. Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków 2004, s. 450; Diego de Zuniga Ortiz, *Cursus philosophicus angelico-tomisticus*, t. 2. [Kempten], Typis Ducalis Monasterii Campiodonensis, Per Rudolphum Dreher, 1667; Diego O. de Zúñiga (1636-1680), hiszpański historyk, zob. *Diego Ortiz de Zúñiga*, Real Academia de la Historia, dbe.rah.es/biografias/7529/diego-ortiz-de-zuniga (dostęp: 26.01.2020); Jan Stefan Piasecki, *Mówca polski albo supplement do tomu pierwszego mów sejmowych...*, t. 2, Kalisz, Druk. Coll. Soc. Jesu, 1676; Antoni Adam Skorupski, *Commentarium philosophiae, logice scilicet metaphisicae phisicae...*, Vilnae, Typis S.R.M. Academicis, 1755; Adrian Vlacq, *Tabulae sinuum tangentium et secantium... Editio nova et emmendata a Johanna Jacobo Hentio*, Francofurti et Lipsiae, Impensis Johanni Friedrici Fleischneri, 1757; Johann J. Hentsch, (1723-1764), niemiecki filozof i matematyk, professor matematyki na Uniwersytecie w Helmstedt, zob. *The Bloomsbury Dictionary of Eighteenth-Century German Philosophers*, red. H.F. Klemme, M. Kuehn, London 2016, s. 319-320; Adrian Vlacq (1600-1667), niderlandzki wydawca, autor tablic matem-

wyboru pod kątem zainteresowań czytelników. Takie cele gromadzenia zdaje się potwierdzać analizowany fragment księgozbioru i jego struktura treściowa.

Znaczną część badanego fragmentu zasobu bibliotecznego stanowią dzieła filozoficzne. Uwagę zwracają komentarze i opracowania dzieł Arystotelesa⁵¹. Wśród nich można znaleźć nie tylko monumentalną kolońską edycję prac Stagiryty⁵² czy komentarze dominikanina, profesora filozofii i teologii na Uniwersytecie w Walencji Masiusa Didacusa do jego „Fizyki”⁵³, lecz także pracę Karola Jezierskiego opublikowaną w Wilnie⁵⁴. W bibliotece dominikańskiej nie mogło zabraknąć dzieł i komentarzy do nich św. Tomasza z Akwinu⁵⁵. Jest zatem pierwszy tom trzeciej części *Summy teologicznej* w lejdejskiej edycji z 1663 r.⁵⁶, mediolańskie wydanie jego traktatów filozoficznych⁵⁷ i prace autorów wywodzących się z zakonu kaznodziejskiego poświęcone poglądom filozoficznym Akwinaty⁵⁸. Do tego zestawu doliczyć należy dwa egzemplarze dzieła dominikańskiego filozofa i scholastyka Antoine Goudina⁵⁹ oraz pracę francuskiego teologa dominikańskiego, profesora teologii na Uniwersytecie w Padwie Pere Nicolau Arnu⁶⁰.

Warto wspomnieć o pojawiającej się czterokrotnie pracy filozoficznej francuskiego filozofa i teologa Laurenta Duhana⁶¹ i o dwóch dziełach jezuitę, profesora Uniwersytetu w Gratzu, autora podręczników fizyki – Leopolda Gottlieba Biwal-

atycznych, publikował tablice logarytmiczne, zob. E.M. Bruins, *On the history of logarithms: Bürgi, Napier, Briggs, de Decker, Vlacq, Huygens*, „Janus”, 67 (1980) s. 241-260.

⁵¹ H. Podbielski, *Arystoteles – życie i twórczość*, w: *Literatura Grecji starożytnej*, red. A. Podbielski, t. 2: *Proza historyczna, krasomówstwo, filozofia i nauka, literatura chrześcijańska*, Lublin 2005, s. 661-726.

⁵² Aristoteles, *Commentarii Collegii Conimbricensis Societatis Jesu in quatuor libros De Coelo, Meteorologicos et Parva Naturalia Aristotelis...*, Coloniae, Impensis Lazari Zetneri, 1596.

⁵³ Didacus Masius, *Commentariorum In Vniversam Aristotelis Philosophiam ... Aristotelis*, Coloniae Agrippinae, Apud Conradi Butgenii Viduam, 1628. M. Didacus (1553-1608), zob. *Masius, Didacus*, CERL Thesaurus, <https://data.cerl.org/thesaurus/cnp00991500> (dostęp: 23.01.2020).

⁵⁴ Karol Jezierski, *Arystoteles sub auspiciis ... Josephi De Ekliis Hylzen...*, Vilnae, Typographia Academiae Societatis Jesu [1749].

⁵⁵ S. Brzozecki, M.R. Górniak, *Tomasz z Akwinu* (ur. 1224/25-1274), doktor Kościoła, filozof, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 19, red. E. Gigilewicz, Lublin 2013, kol. 848-852.

⁵⁶ Thomas Aquinas, *Summa totius theologiae S. Thomae Aquinatis...*, Lugduni, Sumptibus Viduae Petri Bailly et Petri Bailly, 1663.

⁵⁷ Thomas Aquinas, *Totus doctrinae philosophicae compendiosa tractatio...*, Mediolani [1693], Ex typographia Caroli Josephi Quinti.

⁵⁸ Ortiz, *Cursus philosophicus...*; Raymund Ortiz, *Ariadna thomistica Theseum ... seu Cursus philosophicus...*, [Br. m. dr., po 1673].

⁵⁹ Goudin, *Philosophia iuxta inconclusa...*

⁶⁰ Nicolau Arnu, *Clipeus philosophiae Thomisticae...*, Biteriis, Henricus Martel, 1672. Pere N. Arnu żył w l. 1629-1692, zob. *Pere Nicolau Arnu*, Gran enciclopèdia catalana, <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0005305.xml> (dostęp: 24.01.2020).

⁶¹ Laurent Duhau, *Philosophus in utramque partem...*, [Br. m. dr.], Juxta Exemplar Parisiis, 1726; toż, Norimbergae, Impensa Joannis Georgii Lochneri, 1753 (2 egz.), toż, Venetiis, Apud Laurentium Basilium, 1768; J. Schmutz, *Duhan Laurent (ok. 1656-1726)*, w: *Dictionary of Seventeenth-Century French Philosophers*, t. 1, red. L. Foisneau, London-New York 2008, s. 390-392.

da⁶². Z potrzeb dydaktycznych w księgozbiorze znalazły się zapewne prace z zakresu logiki portugalskiego filozofa i teologa Alojzego Antoniego Vernei⁶³ i jezuickiego matematyka i przyrodnika Karla Scherffera⁶⁴.

W kształceniu i działalności członków zakonu kaznodziejskiego istotną rolę odgrywały teksty z zakresu sztuki głoszenia kazań. W badanym fragmencie księgozbioru widnieje praca franciszkanina Franciszka Rychłowskiego, który znany jest nie tylko jako autor licznych dzieł kaznodziejskich i utworów panegirycznych, lecz także jako uczestnik kapituł generalnych w Rzymie i Hiszpanii⁶⁵. Do tej grupy książek należy również *Dzieło zbawienia ludzkiego* Antoniego Stefanowicza⁶⁶.

Znaczącą część badanego fragmentu księgozbioru stanowią dzieła historyczne, wśród których dominują prace starożytnych historiografów. W dwóch egzemplarzach występuje dzieło rzymskiego senatora i konsula, tworzącego za czasów Tyberiusza, Kaliguli i Trajana pisarza oraz historyka Kwintusa Kurcjusza Rufusa o czynach Aleksandra Wielkiego⁶⁷, praca rzymskiego historyka i biografą Gajusza Swetoniusza Trankwillusa⁶⁸, zapomniane w starożytności, a odkryte dla współczesnych w 1515 r. dzieło poświęcone historii Rzymu Wellejusza Paterkulusa⁶⁹, biografie wybitnych wodzów i mężów stanu Korneliusza Neposa⁷⁰ oraz autora licz-

⁶² Leopold Gottlieb Biwald, *Phisica generalia Quam auditorum philosophiae accomodata...*, Graecii [Graz?], Sumptibus Josephi Mauriti Lechner, 1768; Biwald, *Phisica generalis quam auditorum philosophiae...*, Graecii [Graz?], Sumptibus Josephi Mauriti Lechner, typis haeredum Widmanstadii, 1767; C. von Wurzbach, *Biwald Leopold Gottlieb (1731-1805)*, w: *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich*, cz. 1, red. L.C. Zamarski, Wien 1856, s. 415.

⁶³ Aloysius Antonius Verneius, *De Re logica libri sex...*, Vilnae, Ex Typographeo S. R. M. et Reipublicae PP. Scholarum Piarum, 1766. Aloysius A. Vernejus żył w l. 1713-1792, zob. *Luís António Verney*, Escritores Lusófonos, escritoreslusofonos.net/2018/11/23/luis-antonio-verney (dostęp: 24.01.2020).

⁶⁴ Karl Scherffer, *Institutiones logice et metaphysicae...*, Vindobonae, Typis Joannis Thomae Trattner, 1763. K. Scherffer żył w l. 1716-1783, zob. *Jesuitscience.net*, *jesuitscience.net/p/1009* (dostęp: 24.01.2020).

⁶⁵ Franciszek Rychłowski, *Kazania Dwoiakie na Niedziele Calego Rokv...*, W Krakowie, w Drukarni Dziedzicow Krzysztofa Schedla, po 1672; G. A. Wiśniowiecki, *Rychłowski Franciszek (1611-1673)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 33, red. H. Markiewicz, Wrocław 1991/1992, s. 386-387.

⁶⁶ Antoni Stefanowicz, *Dzieło zbawienia ludzkiego*, Kraków, w drukarni Woyciecha Goreckiego, 1678.

⁶⁷ Quintus Curtius Rufus, ... *De rebus gestis Alexandri Magni...*, Amstelodami, Juxta exemplar Elsevirorum, 1690; Toż, Patavii, [b. druk.], 1755; J.R. Hamilton, *The date of Quintus Curtius Rufus*, „Zeitschrift für Alte Geschichte”, 37 (1988) s. 445-456; Cytowska, Szelest, *Literatura rzymska. Okres cesarski*, s. 223-236.

⁶⁸ Gaius Suetonius Tranquillus, ... *Caesares: Obscuriorum locorum brevis...*, Coloniae, Ioannes Gymnicus excudebant, 1539; Cytowska, Szelest, *Literatura rzymska. Okres cesarski*, s. 425-432.

⁶⁹ Caius Valleius Paterculvs, *Historiae Romanae libri duo...*, Lugduni Batavorum, ex officina Elseviriana, 1639; S. Stabryła, *Historia literatury starożytnej Grecji i Rzymu*, Wrocław 2002, s. 432-433.

⁷⁰ Cornelius Nepos, *De vita excellentium imperatorum...*, [Br. m. i r.dr.], po 1663; L. Winniczuk, *Wstęp*, w: *Kornelisz Nepos, Żywoty wybitnych mężów*, Warszawa 1974, s. 5-30.

nych dzieł historycznych, gramatycznych i retorycznych Pliniusza Starszego⁷¹. Pojawia się również książka dotycząca dziejów Niemiec Leonarda Pappusa von Tratzberg⁷² oraz wielokrotnie wydawana praca niemieckiego teologa luteranckiego, profesora na Uniwersytecie w Wittenberdze Wolfganga Franza (Franziusa), które była adresowana do studiujących teologię oraz kaznodziejów⁷³. Warto również wspomnieć o dwóch dziełach prawniczych – holenderskiego prawnika, profesora Uniwersytetu w Löwen Andrē Delvaux⁷⁴ i Teodora Zawackiego⁷⁵.

Kolejną wyróżniającą się grupę stanowią książki matematyczno-przyrodnicze i medyczne. Są wśród nich dzieła przede wszystkim autorów obcych, takich jak: Johann Christian Wolf⁷⁶, Nicolas Louis de La Caille⁷⁷ czy Johann Jacob Hentsch i Adrian Vlacq⁷⁸, ale znaleźć można też polskiego jezuitę, kierownika wileńskiego obserwatorium astronomicznego Jakuba Nakcyanowicza⁷⁹.

Znaczą część stanowią podręczniki szkolne, co zdaje się potwierdzać ożywną pracę dydaktyczną dominikanów wileńskich i skupionego wokół nich licznego grona uczniów. Widnieją wśród nich prace i ćwiczenia z zakresu retoryki⁸⁰, gramatyki języka łacińskiego⁸¹ i słowniki⁸².

⁷¹ Caius Plinius Caecilius Secundus, *Epistolarum libri decem...*, Petropoli, Typis Academiae Imperialis Scientiarum, 1724; Cytowska, Szelest, *Literatura rzymska. Okres cesarski*, s. 355-359.

⁷² Leonardus Pappus, *Epitome rerum germanicarum ab anno 1617-1643 gestarum*, [Br. m. dr.], 1643; F.X. von Wegele, *Pappus Leonard (1607-1677)*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 25, Leipzig 1887, s. 164-165.

⁷³ Wolfgang Franzius, *Animalium historia sacra...*, Amstelodami, Apud Joannem Janssonium, 1643; F.W. Bautz, *Franz Wolfgang*, w: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, t. 2, Hamm 1990, sp. 112.

⁷⁴ André Delvaux (1569-1636), zob. *Delvaux, André*, CERL Thesaurus, <https://data.cerl.org/thesaurus/cnp01353402> (dostęp: 24.01.2020).

⁷⁵ André Delvaux, *Paratitla, sive, Summaria et methodica explicatio Decretalium D. Georgii papae IX...*, Lovanii, Apud C. Coenesteyium, 1640; Teodor Zawacki, *Memoriale processus iudicarii et flosculorum legume...*, Cracoviae, Apud haeredes Iacobi Sybeneycher, 1623.

⁷⁶ Johann Christian Wolf, *Cosmologia generalia metodo scientifica pertractata...*, Francofurtii et Lipsiae, prostate in Officina Libraria Rengeriana, 1737; Johann Ch. Wolf, niemiecki filolog, hebraista, polihistor (1683-1739), zob. E. Jacobs, *Wolf Johann Christian*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 43, Leipzig 1898, s. 761.

⁷⁷ Lacaille, *Lectiones elementares...*

⁷⁸ Vlacq, *Tabulae sinuum tangentium et secantium...*

⁷⁹ Nakcyanowicz, *Praelectiones mathematicae...*

⁸⁰ Np. Hermann Goldhagen, *Rhetorica explicata et applicata ad eloquentiam civilem et ecclesiasticam...*, Mannheimii, ex Typographejo Electorali Aulico, apud Nicolaum Pieron, 1753; Hermann Goldhagen (1718-1794), niemiecki teolog katolicki, zob. A.Ph. Brück, *Goldhagen Herman*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 6, Berlin 1964, s. 605.

⁸¹ Np. Emmanuel Alvarez, *De institutione grammatica libri tres*, Calissi, [Typ. Coll. Soc. Jesu], 1760; Emmanuel Alvarez (1526-1582), jezuita portugalski, autor podręcznika gramatyki łacińskiej, zob. *Encyklopedia wiedzy*, s. 8.

⁸² Np. Calepinus, *Passerati, sive lingvarum novem...*

O właścicielach i o losach książek analizowanego fragmentu księgozbioru wiele mówią znaki (ekslibrisy, superekslibrisy i pieczęcie) oraz noty proveniencyjne⁸³. Ekslibrisami biblioteki opatrzonej jest 50 woluminów. Umieszczone są na wewnętrznej stronie przedniej okładziny. Mają one postać nalepki o wymiarach 48×38 mm. W podwójnej prostokątnej obwódce liniowej widnieje napis BIBLIOTHECAE || CONVENTUS || GENERALIS || VILNENSIS SANCTI || SPIRITUS ORDINIS || PRAEDICATORUM ||, który wytłoczony jest kapitałą. Innymi znakami wskazującym przynależność książki do określonego właściciela są pieczęcie. Na odwrocie karty tytułowej czterech pozycji widnieje pieczęć z inicjałami F.D.S. [Frater Dominicus Siwicki]⁸⁴. Tego rodzaju znak oraz oprawy z okładzinami obciążniętymi skórą i zdobionymi grzbietami wskazują na zainteresowania bibliofilskie grodzieńskiego i choroskiego zakonnika. Należy zauważyć, że nota proveniencyjna na książce Karla Scherffera informuje, iż wcześniejszym jej właścicielem był dominikanin Laurenty Bartkiewicz. Stare druki z klemensowskiej kolekcji uzupełniają zatem wiedzę na temat tego cennego, ale rozproszonego księgozbioru⁸⁵.

Oprawa jednego egzemplarza opatrzona jest heraldycznym superekslibrisem Zamoyskich, co zdaje się wskazywać na jej przynależność w 1815 r. do Biblioteki Ordynacji Zamoyskich⁸⁶.

Często pojawia się napis rękopiśmienny informujący, od kogo biblioteka pozyskała daną książkę. Wśród ofiarodawców byli członkowie konwentu, którzy przyjmując habit, ofiarowali należące do nich egzemplarze. Tego rodzaju dane widnieją na kartach 28 woluminów. Zazwyczaj są to pojedyncze pozycje, ale też dary więcej niż jednoegzemplarzowe. Poza Dominikiem Siwickim cztery woluminy bibliotece klasztornej przekazał dwukrotny przeor miejscowego konwentu w latach 1736-

⁸³ O badaniach proveniencyjnych, zob. m.in. M. Sipayłło, *O metodzie badań proveniencyjnych starych druków*, w: *Z badań nad polskimi księgozbiorem historycznymi*, Warszawa 1975, s. 9-29; M. Strutyńska, *Struktura proveniencyjna zbioru starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Przewodnik po zespołach. Problemy badawcze i metodologiczne*, Toruń 1999.

⁸⁴ Ambrosius Calepinus, *Dictionarium novem linguarum*, Lugduni Batavorum, Ex Typographia redidiva Abrahami Commelini, [br. r.w. XVII w.]; Nicolas Louis de Lacaille, *Lectiones elementares mathematicae seu elementa algebrae et geometriae*, Viennae, Pragae et Tergesti, Typis Joannis Thomae Trattneri, [1762]; Carlo Scherfer, *Institutiones logicae et metaphisicae duabus partibus coprehensae conscriptae*, Vindobonae, Typis Joannis Thomae Trattneri, 1763; *Litterae annuae Societatis Anno 1607 ad Patres et Fratres Societatis Jesu*, [br. m. r. wyd.]; Kozłowska, *Starodruki z biblioteki*, s. 140, 142.

⁸⁵ I. Pietrkiewicz, *Rękopiśmienna spuścizna Faustyna Ciecierskiego jako źródło do dziejów kultury intelektualnej dominikanów prowincji litewskiej początku XIX wieku*, „Annales Universitatis Pedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam”, (2013) s. 118; I. Pietrkiewicz, *Zbiory dominikanów grodzieńskich i ich opiekunowie*, w: *Arma Nostrae Militiae. Kultura książki i pisma Zakonu Kaznodziejskiego na ziemiach polskich*, red. I. Pietrkiewicz, M. Miławicki, Warszawa 2019, s. 89-112; I. Pietrkiewicz, *Kultura książki w zakonach męskich Wielkiego Księstwa Litewskiego XV-XVIII wieku*, Kraków 2019, s. 194-196.

⁸⁶ Erasmus Desiderius Roterodamus, *Apophtegmatum ex optimis utriusque lingva scriptoribus collectorum libri octo*, Coloniae, Mart[inus] Gymnicus, 1547; J. Swastek, *Erasm z Rotterdamu (1466-1536), niderlandzki filolog, filozof, pedagog*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, red. R. Łukaszuk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1984, kol. 1062-1063.

1738 i 1741-1744 Damian Jurkiewicz⁸⁷, trzy Rafael Januszkiewicz⁸⁸, po dwa Kazimierz Strawiński⁸⁹ i Bronisław Nargiełłowicz. Po jednej pozycji klasztorna biblioteka wzbogaciła się od Laurentego Bartkiewicza, Ferdynanda Józefa Grycewica⁹⁰, Józefa Bonawentury Korzeniowskiego⁹¹, Hiacynta Kozakowskiego⁹², dominikańskiego kaznodziei w Petersburgu Klemensa Mayłowicza⁹³, Bronisława Bargiełłowicza, Jana Romanowskiego⁹⁴, Jana Słuszka⁹⁵, Justyna Sokulskiego, Reginalda Sołohuba⁹⁶, zmarłego w 1775 r. prowincjała prowincji litewskiej, protonotariusza apostolskiego, autora katalogu braci od początku konwentu wileńskiego Grzegorza Szymaka⁹⁷, Antoniego Wołowicza oraz Aleksego Zborowskiego.

Wśród darczyńców były też osoby świeckie. Zazwyczaj przekazywano po jednej książce, ale w dwu przypadkach – Antoniego Czechowicza i notariusza wileńskiego Aleksandra Koncewicza – widnieją po dwa woluminy. Pojedyncze egzemplarze oddali klasztornej bibliotece: Michał Brauer z Rygi, Piotr Faustus Pendecki, Laurenty Rabczyński, Jakub Rudziński⁹⁸, Antoni Stefanowicz⁹⁹, Antoni Szwarz¹⁰⁰, Bazyl Turowski i Antoni Andrzej Wiczorkowski. Jedna książka trafiła do księgozbioru ze skasowanego w 1773 r. kolegium jezuickiego w Pułtusk¹⁰¹.

⁸⁷ *Rękopism X. Bagińskiego*, s. 97. W latach 1729-1732 był przeorem w klasztorze dominikanów w Wołyńcu, zob. *Pińsk, Kościół św. Dominika*, https://radzima.org/pl/miejsce_comm/6144.html (dostęp: 23.01.2020).

⁸⁸ Prawdopodobnie pochodził z litewskiego rodu Januszkiewiczów, h. Lubicz, zob. J. Ciechanowicz, *Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 3: *E-K*, Rzeszów 2001, s. 199-202.

⁸⁹ Prawdopodobnie pochodził z litewskiego rodu Strawińskich, h. Sulima, Poraj, Szeliga, Hipocentaurus, Przyjaciół, zob. Ciechanowicz, *Rody rycerskie*, t. 4: *L-R*, s. 146-175.

⁹⁰ Prawdopodobnie pochodził z litewskiego rodu Grycewicz (Gricevičius), h. Topór, zob. Ciechanowicz, *Rody rycerskie*, t. 3, s. 99.

⁹¹ W 1724 r. był przeorem klasztoru w Pińsku, zob. *Pińsk, Kościół św. Dominika*.

⁹² Prawdopodobnie pochodził z litewskiego rodu Kozakowskich, h. Lilia, Koziół, zob. Ciechanowicz, *Rody rycerskie*, t. 3, s. 419.

⁹³ *Preumeratorowie*, w: *Wielki tydzień dla duchownego pożytku chrześcijan wszelkiego stanu*, wyd. przez X. Jakuba Falkowskiego, Wilno 1829, s. XV.

⁹⁴ Prawdopodobnie pochodził z litewskiego rodu Romanowskich, h. Bończa, Boża Wola, Prawdzic, Przyjaciół, zob. Ciechanowicz, *Rody rycerskie*, t. 4, s. 419.

⁹⁵ Prawdopodobnie pochodził z jednego najstarszych i zasłużonych rodów na Litwie-Słuszków, h. Ostoja, zob. Ciechanowicz, *Rody rycerskie*, t. 5: *S-Ż*, s. 108.

⁹⁶ Prawdopodobnie pochodził z litewskiego rodu Sołohub vel Sołohub, h. Prawdzic, zob. Ciechanowicz, *Rody rycerskie*, t. 5, s. 121-122.

⁹⁷ *Rękopism X. Bagińskiego*, s. 65-66.

⁹⁸ Prawdopodobnie pochodził z litewskiego rodu Rudzińskich, h. Prus, Prus III, Rawicz, Zaręba, zob. Ciechanowicz, *Rody rycerskie*, t. 4, s. 460-461.

⁹⁹ Prawdopodobnie pochodził z litewskiego rodu Stefanowiczów, h. Pogonia, Syrokomla, zob. Ciechanowicz, *Rody rycerskie*, t. 5, s. 140-142.

¹⁰⁰ Prawdopodobnie pochodził z litewskiego rodu Szwarzów, h. Nowina, zob. Ciechanowicz, *Rody rycerskie*, t. 5, s. 40, 219.

¹⁰¹ Zob. J. Szczepański, *Kolegium jezuickie w Pułtusk (1556-1772)*, w: *Dzieje Gimnazjum i Liceum im. Piotra Skargi w Pułtusk*, Ciechanów, Pułtusk 1991, s. 18-54; *Encyklopedia wiedzy*, s. 553-554.

Noty proveniencyjne informują też o innych właścicielach książek z dominikańskiego księgozbioru zanim trafiły do Władysława Trębickiego. W dziewięciu tego rodzaju przypadkach pojawiają się Antoni Wołowicz¹⁰², Kazimierz Minkiewicz¹⁰³, Antoni Walentynowicz, Jerzy i Franciszek Jamontowie, Antoni Kalinowski, Michał Staszewski, Józef Juszkiewicz, Antoni Czechowicz i kolegium jezuickie w Łucku¹⁰⁴.

W przypadku czterech książek z danych proveniencyjnych dowiadujemy się o czasie włączenia ich do klasztornego księgozbioru. Trzy prace Leopolda Biwalda oraz *Cosmologia generalis* Johanna Christiana Wolfa trafiły tam za przeoratu Ildefonsa Bylewskiego, który dwukrotnie pełnił tę funkcję w latach 1762-1765 i 1771-1774¹⁰⁵.

Stare druki wileńskich dominikanów z klemensowskiej kolekcji posiadają różne oprawy, które są w różnym stanie zachowania. Samodzielnie oprawionych jest 78 pozycji bibliograficznych, pozostałych 14 jest współoprawnych. Dwa woluminy pozbawione są oprawy, cztery nie posiadają jednej z okładek. Kolejne trzy mają okładziny obciążone brunatną skórą i ozdobne klamry. Pięć opraw posiada mniszy charakter – skórą obciążony jest grzbiet i do połowy drewniane okładziny. Pergaminową oprawę ma 13 książek, osiem papierową, a w trzech woluminach oprawy wykonane zostały w XIX stuleciu, do których użyto tektury i półskórka. Pozostałe 44 egzemplarze mają tekturowe, obciążone skórą okładziny (42 brunatną, 2 barwioną na zielono). Poddane zostały też zabiegom zdobniczym przy użyciu techniki tłoczenia na ślepo i tłoczenia złotem. Ornamenty charakteryzują się motywami roślinnymi. Ponadto 20 oprawionych książek posiada na grzbiecie wytłoczony tytuł dzieła. W siedmiu książkach karty cyzelowane są na kolor czerwony i brązowy. Taka sama kompozycja i motywy zdobnicze na tych oprawach pozwalają wnioskować, że mogą być one dziełem jednego warsztatu introligatorskiego i mogły być wykonane na zamówienie dominikanów, ponieważ posiadają tylko ekslibris macierzystej księżnicy.

Zamojski fragment wileńskiego księgozbioru dominikańskiego zawiera woluminy, które pozostawały w żywym obiegu. Większość z nich nosi ślady użytkowania. Noty marginalne i interlinearne – przeważnie nieczytelne (zamazane, przekreślone) – mają charakter odniesień do innych autorów lub innych części dzieła. Pochodzą z różnych okresów i są dziełem wielu rąk, o czym świadczy zróżnicowany kolor atramentu oraz zindywidualizowany dukt pisma. Najczęściej występują podkreślenia, świadczące o intensywnym sposobie lektury, kierujące uwagę na fragmenty godne zapamiętania. Warto jednak zaznaczyć, że nie są one naduży-

¹⁰² Prawdopodobnie chodzi o Antoniego Wołowicza, chorążego Wielkiego Księstwa Litewskiego, zm. 1822, zob. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 2: *Województwo trockie XIV-XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz i in., Warszawa 2009, s. 544 nr 4068.

¹⁰³ Prawdopodobnie chodzi o Kazimierza Minkiewicza, cześnika smoleńskiego, żyjącego na przełomie XVII i XVIII wieku, zob. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie XIV-XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P.P. Romaniuk, Warszawa 2004, s. 273, nr 1771.

¹⁰⁴ *Encyklopedia wiedzy*, s. 393.

¹⁰⁵ *Rękopism X. Bagińskiego*, s. 97.

wane, co wynikało zapewne z przepisów zakonnych zabraniających robić prywatne notatki na kartach książek. O użytkowaniu woluminów świadczą również ślady po przewracaniu kart, poczerniałe, pozaginane, a w wielu przypadkach urwane fragmenty kart. Wszystkie mają przycięte brzegi.

Wiele starych druków wyszło spod pras znanych i cenionych oficyn typograficznych, reprezentujących kulturę drukarską różnych krajów, w różnym okresie. Pokazują zatem drogi przemieszczania się książki po Europie oraz dostępność do określonych dzieł przez polskich użytkowników. Mogły być przywożone do Polski za pośrednictwem profesjonalnych handlarzy książką, ale też w wyniku importu indywidualnego. Wielu bowiem użytkowników i miłośników książki, w tym również osób duchownych, w trakcie podróży zagranicznych nabywało i przywoziło do kraju interesujące ich dzieła. Woluminy przechowywane w Książnicy Zamojskiej świadczą o tym, że ich import indywidualny czy ewentualne zakupy nie były przypadkowe. Są one bowiem dziełami znanych i uznanych autorów, były studiowane i wykorzystywane w różnego rodzaju działalności, czy to kształceniowej, czy duszpasterskiej. Wynikało to być może z przyjętej i realizowanej polityki gromadzenia księgozbioru mówiącej o tym, że książki rzadko używane i dublety sprzedawano, a za uzyskane w ten sposób środki kupowano te, które były potrzebne. Sprawiało to, że księgozbiór, przynajmniej jego fragment z kolekcji klemensowskiej, ma zwarty charakter. Kierują również uwagę na kulturę duchową i intelektualną wileńskich dominikanów, bowiem obieg treści piśmienniczych był i jest żywym oraz realnie funkcjonującym zjawiskiem. Szkolnictwo i biblioteki dominikańskie realizowały program formacyjny istotny z punktu widzenia życia zakonnego i duszpasterskiego, ustalały i wdrażały w świadomość zakonników, a za ich pośrednictwem wiernym, określony kanon pisarzy i dzieł oraz ich oceny, formułowane z punktu widzenia potrzeb zbiorowości, którą tworzyły i na którą oddziaływały. Celem, jaki przyświecał tym działaniom, było zaspokajanie aktualnych potrzeb konwentu dominikańskiego i kształtowanie nowych. Dostarczają ponadto cennych danych odnoszących się do księgozbiorów donatorów konwentu i ich ewentualnych zainteresowań bibliofilskich oraz skomplikowanych losów dziejowych klasztornej librarii. Są ważną częścią pozwalającą na jej rekonstrukcję, co w sytuacji rozproszenia księgozbioru stanowi istotny krok w tym kierunku.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła

Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas (LVIA)
sygn. F.1135-8-10, Archiwum historyka Władysława Zahorskiego.

Archiwum OO. Dominikanów w Krakowie (ADKr)
sygn. I.c.III 76/252, Teka wileńska.

Akta unji Polski z Litwą, 1385-1791, wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz, Kraków 1932.
Constitutiones, declarationes et ordinationes capitulorum generalium Sacri Ordinis Fratrum Praedicatorum ab anno 1220 usque ad 1650 emantae, Prima pars tables, red. Vincentino Fontana, Romae 1862.
Księga konstytucji i zarządzeń Zakonu Braci Kaznodziejów: statut polskiej prowincji Zakonu Braci Kaznodziejów, oprac. P. Krzysztofiak, tłum. J. Janczak, M. Wylęgała, Warszawa 1996.

Opracowania

Bautz Friedrich Wilhelm, *Franz Wolfgang*, w: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, t. 2, Hamm 1990, sp. 112.
The Bloomsbury Dictionary of Eighteenth-Century German Philosophers, red. H.F. Klemme, M. Kuehn, London 2016, s. 319-320.
Brzozecki Sławomir, *Litewska prowincja dominikanów*, w: *Dominikanie–Gdańsk–Polska–Europa: materiały z konferencji międzynarodowej*, red. D.A. Dekański, A. Gołębniak, M. Grubka, Gdańsk 2003, s. 139-165.
Brzozecki Sławomir, Górniak Robert Marek, *Tomasz z Akwinu*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 19, red. E. Gigilewicz, Lublin 2013, kol. 848-852.
Bruins Everet Marie, *On the history of logarithms. Bürgi, Napier, Briggs, de Decker, Vlacq, Huygens*, „Janus”, 67 (1980), s. 241-260.
Brück Anton Ph., *Goldhagen Herman*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 6, Berlin 1964, s. 605.
Chwalewik Edward, *Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, t. 2, Warszawa-Kraków 1927.
Ciechanowicz Jan, *Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 3-5, Rzeszów 2001.
Cytowska Maria, Szelest Hanna, *Literatura rzymska. Okres augustowski*, Warszawa 1990.
Cytowska Maria, Szelest Hanna, *Literatura rzymska. Okres cesarstwa*, Warszawa 1992.
Deptuła Czesław, *Iwon Odrowąż, bp, zm. 20 lub 21 VIII 1229*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. S. Wielgus, Lublin 1977, kol. 579-580.
Garniewicz Janusz, *Świątynie wileńskie od czasów najdawniejszych do obecnych*, Kędzierzyn-Koźle 1993.
Giżycki Jan Marek Antoni, *Wiadomości o dominikanach prowincji litewskiej*, cz. 1, Kraków 1917.
Glass Ian Stewart, *Nicolas – Louis de La Caille, Astronomes and Geodesist*, Oxford 2013.
Hamilton James Robertson, *The date of Quintus Curtius Rufus*, „Zeitschrift für Alte Geschichte”, 37 (1988) nr 4, s. 445-456.
Jacobs Eduard, *Wolf Johann Christian*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 43, Leipzig 1898, s. 761.

- Juda Maria, *Kultura intelektualna i duchowa dominikanów wileńskich w świetle inwentarza biblioteki z I połowy XVII wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 114 (2020) s. 123-143.
- Kłoczowski Jerzy, *Dominikanie*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1985, kol. 69-76.
- Kłoczowski Jerzy, *Dominikanie w środkowo-wschodniej Europie i ich kultura intelektualna oraz pastoralna w wiekach średnich*, w: *Dominikanie w środkowej Europie w XII-XV wieku. Aktywność duszpasterska i kultura intelektualna*, J. Kłoczowski, J.A. Spież, Poznań 2002, s. 153-172.
- Kłoczowski Jerzy, *Młodsza Europa. Europa Środkowo-Wschodnia w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej średniowiecza*, Warszawa 1998.
- Kłoczowski Jerzy, *Wspólnoty chrześcijańskie. Grupy życia wspólnego w chrześcijaństwie zachodnim od starożytności do XV wieku*, Kraków 1964.
- Kłoczowski Jerzy, *Zakon dominikański i początki wyższego szkolnictwa na ziemiach polskich*, w: *Dominikanie-Gdańsk-Polska-Europa: materiały z konferencji międzynarodowej*, D.A. Dekański, A. Gołębniak, M. Grubka, Gdańsk 2003, s. 67-88.
- Korneliusz Nepos. *Żywoty wybitnych mężów*, wstęp, komentarz i red. L. Winniczuk, Warszawa 1974.
- Kozłowska Iwona Monika, *Starodruki z biblioteki O.O. Dominikanów z Wilna w Bibliotece im. H. Łopacińskiego w Lublinie*, Lublin 1999, praca magisterska, Archiwum UMCS.
- Kraszewski Józef Ignacy, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, 4, Wilno 1842.
- Kuczyński Stefan Maria, *Holszański Aleksander Jurjewicz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 9, red. K. Lepszy, Wrocław 1960, s. 586-587.
- Łuszczynska Maria, *Trębicki Władysław*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa 1972, s. 909.
- Łuszczynska Maria, Szwarz Wanda, *Władysław Trębicki zapomniany bibliofil i bibliograf XIX wieku*, „Bibliotekarz Lubelski”, (1959) nr 4, s. 17-25.
- Migoń Krzysztof, *Bibliologia-nauka o kulturze książki*, w: *Encyklopedia książki*, A. Żbikowska-Migoń, i M. Skalska-Zlat, t. 1: *Eseje A-J*, Wrocław 2017, s. 23-32.
- Miławicki Marek, *Inwentarze i spisy klasztorów dominikańskich skasowanych w guberniach zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego w XIX w. Stan źródeł i miejsca ich przechowywania*, „Haereditas Monasteriorum”, 1 (2012) s. 141-172.
- Morelowski Marian, *Znaczenie baroku wileńskiego XVIII stulecia*, Wilno 1940, s. 29.
- Nakcjjanowicz (Nakcyanowicz) Jakub, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, oprac. L. Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków 2004, s. 450.
- Nieścior Celina, *Księgozbiór klemensowski w Bibliotece im. H. Łopacińskiego*, „Bibliotekarz Lubelski”, (1959) nr 1-2, s. 6-8.
- Nitecki Piotr, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.
- Orszewska Barbara, *Klejnoty wileńskie*, Wilno 2002.
- Pietrkiewicz Iwona, *Kultura książki w zakonach męskich Wielkiego Księstwa Litewskiego XV-XVIII wieku*, Kraków 2019.
- Pietrkiewicz Iwona, *Rękopiśmienna spuścizna Faustyna Ciecierskiego jako źródło do dziejów kultury intelektualnej dominikanów prowincji litewskiej początku XIX wieku*, „Annales Universitatis Pedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam”, (2013) nr 11, s. 103-123.

- Pietrzekiewicz Iwona, *Zbiory dominikanów grodzieńskich i ich opiekunowie*, w: *Arma Nostrae Militiae. Kultura książki i pisma Zakonu Kaznodziejskiego na ziemiach polskich*, red. I. Pietrzekiewicz, M. Miławicki, Warszawa 2019, s. 89-112.
- Podbielski Henryk, *Arystoteles – życie i twórczość*, w: *Literatura Grecji starożytnej*, red. H. Podbielski, t. 2: *Proza historyczna, krasomówstwo, filozofia i nauka, literatura chrześcijańska*, Lublin 2005, s. 661-726.
- Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 9-10, red. Z. Chelmecki, Warszawa 1906.
- Radziszewski Franciszek, *Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych tak niegdyś byłych jako i obecnie istniejących w krajach dawną Polską składających, a mianowicie: w Królestwie Polskiem, Galicyi W. Ks. Poznańskiem i Zachodnich guberniach Państwa Rossyjskiego porządkiem abecadlowym miejsc ułożona przez*, Kraków 1875.
- Rękopism X. Bagińskiego dominikanina prowincji litewskiej (1747-1784)*, wyd. przez E. Tyszkiewicza, Wilno 1854.
- Romaniuk Przemysław P., *Solłohub Antoni Józef*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 40, red. H. Markiewicz, Warszawa 2000, s. 308.
- Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce*, ułożył S. Barącz, t. 2. Lwów 1861.
- Schmutz Jacob, *Duhan Laurent (ok. 1656-1726)*, w: *Dictionary of Seventeenth-Century French Philosophers*, t. 1, red. L. Foisneau, London-New York 2008, s. 390-392.
- Sipayło Maria, *O metodzie badań proveniencyjnych starych druków*, w: *Z badań nad polskimi księgozbiorem historycznymi*, z. 1, Warszawa 1975, s. 9-29.
- Spież Jan Andrzej, *Dominikanie w Polsce*, w: *Chrześcijańska odpowiedź na pytanie człowieka. W 750-lecie służby polskich dominikanów Bogu i ludziom*, Warszawa 1974.
- Stabryła Stanisław, *Historia literatury starożytnej Grecji i Rzymu*, Wrocław 2002.
- Stolarczyk Tomasz, *Analecta Dominicana. Szkice z dziejów Zakonu Braci Kaznodziejów w Polsce Środkowej (XIII-XVIII wiek)*, Wieluń 2016.
- Strutyńska Maria, *Struktura proveniencyjna zbioru starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Przewodnik po zespołach. Problemy badawcze i metodologiczne*, Toruń 1999.
- Swastek Józef, *Erazm z Rotterdamu*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1984, kol. 1062-1063.
- Szczepański Janusz, *Kolegium jezuickie w Pułtusk (1556-1772)*, w: *Dzieje Gimnazjum i Liceum im. Piotra Skargi w Pułtusk*, red. D. Ciok, A. Kociszewski, J. Szczepański, Ciechanów-Pułtusk 1991, s. 18-54.
- Szostek Irena, *Biblioteka dominikanów lwowskich w świetle katalogu z roku 1776*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972*, red. J. Kłoczowski, Warszawa 1975, s. 409-462.
- Świętochowski Robert, *Szkolnictwo teologiczne dominikanów*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2: *Od Odrodzenia do Oświecenia*, Lublin 1975, s. 253-254.
- Tyszkiewicz Eustachy, *O klasztorach zgromadzeń istniejących obecnie w diecezji Wileńskiej: Dominikanie*, „Teki Wileńska”, 3 (1859) s. 223-273.
- Urbańczyk Stanisław, *Słowniki, ich rodzaje i użyteczność*, [Wrocław] 1964.
- Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie XIV-XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P.P. Romaniuk, Warszawa 2004.
- Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 2: *Województwo trockie XIV-XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz i in., Warszawa 2009.

- Wegele Franz Xaver von, *Pappus Leonard (1607-1677)*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 25, Leipzig 1887, s. 164-165.
- Wielki tydzień dla duchownego pożytku chrześcian wszelkiego stanu*, wyd. przez X. Jakuba Falkowskiego, Wilno 1829, s. XV.
- Wittig Wiktor, *Ex-librisy bibliotek polskich XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1903.
- Wurzbach Constantin von, *Biwald Leopold Gottlieb (1731-1805)*, w: *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich*, cz. 1, red. L.C. Zamarski, Wien 1856, s. 415.
- Zielińska Zofia, *Pociąg Ludwik*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 27, red. E. Rostworowski, Wrocław 1983, s. 47-49.

Netografia

- Książnica Zamojska im. Stanisława Kostki Zamoyskiego w Zamościu, <http://www.biblioteka.zamosc.pl/cyfrowa.biblioteka.zamosc.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=4> (dostęp: marzec 2019-styczeń 2020).
- Masius, Didactus*, CERL Thesaur, <https://data.cerl.org/thesaurus/cnp00991500> (dostęp: 23.01.2020).
- Delvaux, André*, CERL Thesaur, <https://data.cerl.org/thesaurus/cnp01353402> (dostęp: 24.01.2020).
- Luis António Verney*, Escritores Lusófonos, escritoreslusofonos.net/2018/11/23/luis-antonio-verney (dostęp: 24.01.2020).
- Diego Ortiz de Zúñiga*, Real Academia de la Historia, dbe.rah.es/biografias/7529/diego-ortiz-de-zuniga (dostęp: 26.01.2020).
- Pere Nicolau Arnu*, Gran enciclopèdia catalana, <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0005305.xml> (dostęp: 24.01.2020).
- Goudin, Antoine*, Encyclopedia.com, <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-andmaps/goudin-antoine> (dostęp: 23.01.2020).
- Jesuitscience.net, jesuitscience.net/p/1009 (dostęp: 24.01.2020).
- pw.kasaty.pl (dostęp : 10.09.2019)
- Pińsk, Kościół św. Dominika*, https://radzima.org/pl/miejsce_comm/6144.html (dostęp: 23.01.2020).
- Worldcat.org, <https://www.worldcat.org> (dostęp: 03.09.2019).

**FRAGMENT OF THE BOOK COLLECTION OF VILNIUS DOMINICANS
IN THE KLEMENSÓW COLLECTION OF THE ZAMOJSKI LIBRARY
NAMED AFTER STANISŁAW KOSTKA ZAMOYSKI**

Abstract

Old prints, part of the Vilnius Dominican collection, currently held in the Zamojski Library named after Stanisław Kostka Zamoyski, originate from the 16th, 17th and 18th centuries and are the product of numerous foreign and domestic publishing houses. The collection of 92 bibliographic items includes works relating to various areas of human knowledge at the time but is directed at the needs of the congregation. The books were intended to serve the members of the convent in their pastoral and educational work. The provenance marks and notes show the previous owners of individual copies and the methods of collecting them, as well as the traces of use by actual readers. They are an important contribution to the reconstruction of this scattered book collection.

Keywords: book; old print; library; Dominicans; Vilnius; Zamojski Library

Translated by Grzegorz Knyś